

جغرافیا و توسعه شماره ۴۶ بهار ۱۳۹۶

وصول مقاله : ۱۳۹۴/۱۱/۲۳

تأیید نهایی : ۱۳۹۵/۰۸/۱۶

صفحات : ۲۰۶-۱۸۵

تبیین پیامدهای ژئوپلیتیکی سرمایه‌گذاری چین، در گوادر بر بندر چابهار

دکتر عطاء الله عبدی^۱، ناصر رجب نژاد^{۲*}

چکیده

ظهور قدرت‌های اقتصادی نوین در حاشیه اقیانوس هند این منطقه را تبدیل به عرصه‌ای از رقابت‌ها و کنش‌های ژئوپلیتیک بازیگران منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای در سده ۲۱ نموده است. در این راستا چین به عنوان قدرت نو ظهور جهانی در رقابت با قدرت‌های رقیب خود تلاش می‌کند با سرمایه‌گذاری در نقاط استراتژیک اقیانوس هند نظیر گوادر پاکستان از تنگناهای ارتباطی و ژئوپلیتیکی رهایی یافته و بتواند به برتری خود در عرصه اقتصاد جهانی ادامه دهد. این امر موجب می‌شود که وزن ژئوپلیتیکی و اقتصادی پاکستان ارتقاء یافته و از طرفی پیامدهایی را بر منطقه از جمله بر بندر چابهار ایران به همراه داشته باشد. از این رو مسأله پژوهش حاضر این امر می‌باشد که موضوع همکاری‌های اقتصادی چین و پاکستان در پروژه گوادر چه پیامدهای اقتصادی و ژئوپلیتیکی برای ایران بویژه بندر چابهار به همراه خواهد داشت. با عنایت به این موضوع این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی به بررسی جغرافیایی منطقه و ویژگی‌های ژئوپلیتیکی مؤثر در شکل‌گیری این قرارداد و اثرگذاری آن بر بندر چابهار و تجزیه و تحلیل آن می‌پردازد. روش جمع‌آوری داده‌ها مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی می‌باشد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که مرور زمان پیامدهای راه‌اندازی بندر گوادر بر منافع ملی ایران، تأثیر خواهد گذاشت و موجب انزوای ژئوپلیتیک ایران در منطقه شده و فرصت‌های اقتصادی و امنیتی ایران در بندر چابهار را تبدیل به تهدید خواهد نمود.

کلیدواژه‌ها: چین، پاکستان، گوادر، چابهار، ژئوپلیتیک.

ataabdi@gmail.com

nrj93kh@gmail.com

۱- استادیار جغرافیای سیاسی، دانشکده علوم جغرافیا، دانشگاه خوارزمی تهران

۲- دانشجوی دکترای جغرافیای سیاسی، دانشگاه آزاد تهران *

مقدمه

از دو دهه‌ی پیش تاکنون، گفتمان ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی آرام آرام به سوی مفاهیم ژئواکونومیک به ویژه مفاهیم مرتبط با انرژی و سوخت‌های فسیلی کشیده شده است. سرعت فزاینده‌ی تحولات در منطقه‌ی خاور میانه و انتقال این منطقه به کانون محوری مسائل نظام بین‌المللی از جمله پدیده‌های مهم قرن بیست و یکم می‌باشد که کلیه‌ی بازیگران سیاسی و به ویژه کشورهای حاضر در منطقه را تحت تأثیر قرار داده است. غرب آسیا به دلیل نیاز مداوم برای دسترسی به منابع همچنان یک منطقه‌ی حیاتی باقی‌مانده و نگرانی‌های گسترده ژئواستراتژیک در مورد کنترل ذخایر انرژی وجود دارد. نیازمندی‌های انرژی رو به رشد آسیا از جمله چین و هند و جنوب شرق آسیا این واقعیت را می‌رساند که آنها مجبورند برای دسترسی به منابع خاورمیانه رقابت نمایند، این امر و فاصله‌ی کوتاه و رقابت میان همسایگان، منجر به تغییرات مهمی در الگوهای دیپلماسی و روابط امنیتی در منطقه خواهد شد (کمپ، جفری و هارکوی، رابرت، ۱۳۸۴: ۴). در سطح منطقه‌ای امنیت جهانی و ملی بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند و بسیاری از حوادث هم در آن رخ می‌دهد، هر مجموعه امنیتی منطقه‌ای در بر دارنده ترس و امید واحدهای مجزاست. امنیت واحدهای مجزا و فرایند مداخله‌ی قدرت‌های جهانی را تنها از طریق پویای امنیت می‌توان فهمید (بوزان، ۱۳۸۸: ۵۴). در برخی مواقع ترتیبات امنیتی و اقتصادی در فضای نزدیک پیرامونی کشورها تأثیرات و پیامدهای فوری و همه‌جانبه بر همسایه‌ی خود می‌گذارد.

طی چند سال اخیراً چین و پاکستان با ترسیم چشم‌انداز و نقشه‌ی راه، توافق اقتصادی راهبردی را در منطقه دنبال کرده‌اند، چین با سرمایه‌گذاری کلان راهبردی در بندر گوادر پاکستان درصدد تأمین اهداف

راهبردی، حل مشکلات داخلی، دسترسی بدون دغدغه به منابع انرژی و پشت سر گذاشتن تهدیدات فرا منطقه‌ای خود می‌باشد. به نظر می‌رسد که این سرمایه‌گذاری دستاوردهای زیادی برای پاکستان و پیامدهای ژئوپلیتیکی برای ایران به ویژه بر بندر چابهار داشته باشد. پرسش‌های بنیادین که در این زمینه وجود دارند عبارتند از؛ پیامدها و آثار ژئوپلیتیکی ناشی از سرمایه‌گذاری چین در گوادر بر ایران بویژه بندر چابهار چیست؟ و چگونه می‌توان از رقابت‌های منطقه‌ای دیگران در راستای منافع ملی بهره‌برداری نمود؟ از این رو در تحقیق حاضر سعی بر آن است که با استفاده از مبانی نظری به بررسی و تبیین ابعاد و اهداف این مسأله پرداخته شود.

روش تحقیق

تحقیق حاضر به لحاظ ماهیت و هدف کاربردی و از جنبه روش‌شناسی توصیفی-تحلیلی است. اطلاعات مورد نیاز به روش اسنادی و مطالعات کتابخانه‌ای با تأکید بر منابع دست اول و بررسی آمار برخی از مراکز معتبر بین‌المللی و برخی مراکز آماری در کشورهای منطقه گردآوری شده است. فرضیه‌ی مورد نظر تحقیق نیز عبارت از این است؛ سرمایه‌گذاری و توسعه‌ی بندر گوادر می‌تواند موجب تضعیف موقعیت ژئوپلیتیکی بندر چابهار شود و در نتیجه منافع ملی منطقه‌ای ایران را با چالش مواجه نماید.

پیشینه‌ی تحقیق

در خصوص ترتیبات و توافقات راهبردی اقتصادی بین کشورها مصداق‌های زیادی وجود دارد که با انگیزه‌های مختلفی شکل گرفته است. در خصوص ایران نیز در گذشته یک مورد توافق اقتصادی اتصال بندرعباس به ترکمنستان بود که به دلیل شرایط داخلی ایران و تحریم‌های بین‌المللی اجرایی نگردید. در رابطه با سرمایه‌گذاری چین در گوادر منابع علمی

ارتباطات گوناگون و متقابل بین بازیگران بین‌المللی یا رابطه‌ای مبتنی بر اهداف و منافع ملی و مشترک بین دو واحد سیاسی و رابطه رقابتی یعنی بازیگرانی که بر اساس منافع متعارض با هم رقابت می‌کنند تا حریف و رقیب را از دستیابی به فرصت‌ها بازدارند (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۳۷۰). مهمترین مؤلفه‌های شکل‌دهنده‌ی روابط ژئوپلیتیکی در دو گروه قابل ذکر و طبقه‌بندی هستند که عبارتند از:

۱- موقعیت جغرافیایی؛ شامل موقعیت دریایی (دوری و نزدیکی به دریا)، موقعیت زمینی (محصور بودن در خشکی)، موقعیت حائل (قرار گرفتن بین دو یا چند قدرت بزرگ)، موقعیت مرکزی (مرکز حوادث و رویدادها و کنترل آنها)، موقعیت حاشیه‌ای (بخش پیرامونی یک موقعیت مرکزی که تابع فرآیندهای موقعیت مرکزی است) (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۲۷۷).

۲- عامل همسایگی؛ این عامل بر ماهیت تعاملات دولت‌ها تأثیر شدیدی دارد. در فرایند تهدید خارجی کشور همسایه، بالقوه به صورت صدور بحران، تراکم تهدید و تراکم اختلاف ممکن است تحت تأثیر قرار گیرند (کریمی‌پور، ۱۳۷۹: ۱۷-۱۶).

ژئواکونومی؛ رویکردی جدید در رقابت‌های بین‌المللی
به عقیده‌ی ادوارد لوتواک از دهه‌ی ۹۰ میلادی مؤلفه‌های اقتصادی جایگزین اهداف نظامی و استراتژیک شدند و عامل منازعات و درگیری‌های قرن آینده دیگر همان موضوعات قرن گذشته نیست، بلکه در کنار هر تنش عاملی اقتصادی خودنمایی می‌کند (لوتواک، ۱۹۹۰: ۱۹). در حال حاضر رهیافت ژئواکونومی در سیاست تجاری کشورهای غربی کاملاً مشهود است، ژئواکونومیک رویکردی در تحلیل مسایل بین‌المللی، به ویژه رقابت دولت‌های بزرگ در مناطق حساس جهان است؛ که در آن به جغرافیا، قدرت، و اقتصاد در تعامل با یکدیگر توجه می‌شود. ژئواکونومی که جزئی از ژئوپلیتیک است (مجتهدزاده، ۱۳۸۶: ۵۰).

تدوین شده در داخل کشور بسیار محدود بوده و برخی مراکز مطالعاتی نظیر مرکز مطالعات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظامی در گذشته در حد چاپ مقاله‌ای با عنوان "همکاری منطقه‌ای؛ توسعه بندر گوادر" به موضوع پرداخته و به علت تحرکات سیاسی چند سال اخیر مطالبی به صورت پراکنده توسط مراکز خبری و مؤسسات خبری کشورهای منطقه انتشار یافته است.

مفاهیم نظری

ژئوپلیتیک و روابط ژئوپلیتیکی

ژئوپلیتیک یعنی علم مطالعه‌ی روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست و کنش‌های ناشی از ترکیب آنها با یکدیگر (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۳۷). به عبارتی ژئوپلیتیک؛ استراتژی جغرافیایی است، زیربنا در ژئوپلیتیک پدیده‌های پایدار یا به نسبت پایدار جغرافیایی‌اند. مسؤلیت ژئوپلیتیک در مرحله‌ی اول به شناسایی و بررسی تأثیرات جغرافیا بر سیاست خارجی دولت و قدرت‌های درگیر در قلمروها است، در مرحله‌ی دوم جستجو، یافتن و تبیین اندرکنش‌ها در قلمروهای مورد پژوهش می‌باشد و در مرحله‌ی سوم بررسی و تحلیل نتایج اندرکنش‌ها در قلمرو رقابت و در پایان به پیش‌بینی رویکرد و کارکرد بازیگران در این قلمروها است (کریمی‌پور، ۱۳۹۴: ۸).

روابط ژئوپلیتیکی، روابطی است که بین کشورها و دولت‌ها و بازیگران سیاسی بر پایه‌ی ترکیب عناصر سیاست، قدرت و جغرافیا برقرار می‌شوند. عنصر جغرافیا نقش بستر ساز را ایفا کرده و انگیزه‌های لازم را برای شکل‌گیری اراده‌ی سیاسی رابطه، تجلی فضای رابطه و نیز تأثیرگذاری بر سطح قدرت بازیگر را سبب می‌شود (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۳۶۳-۳۶۲).

در کشورهای پیرامونی اقیانوس هند، روابط ژئوپلیتیکی بین بازیگران در این منطقه همواره با تعامل و رقابتی بوده است، رابطه‌ی تعاملی یعنی

بنابراین توجه و تمرکز آمریکا روز به روز به این منطقه بیشتر می‌شود. روابط آمریکا با هند در حال گسترش و این روابط با چین به صورت رقابتی در حوزه‌ی اقتصادی ادامه داشته و آمریکا مدام در پی مهار چین است. در این عرصه چین نیز تلاش می‌کند با ارتباط-گیری، سایر کشورها را با خود همراه نماید و وزن ژئوپلیتیکی خود را در منطقه ارتقاء بخشد. اژدهای زرد حاضر نیست تمام تخم‌مرغ‌های خود را در یک سبد بگذارد. به نظر می‌رسد آنها ضرب‌المثل مشهور قدیمی چینی را مد نظر دارند که می‌گوید: "در هر بحران، فرصتی نهفته است" که اگر این معادله را بر عکس و جملات آن را جابه‌جا نماییم، باز هم به نظر صحیح می‌آید (عسگریان، ۱۳۹۰: ۲۱۷). در حال حاضر چالش‌های سنگینی پیش روی جهان وجود دارد و نامنی‌های اخیر منطقه‌ای نشان از بروز بحران در سطح گسل دو بخش شرقی و غربی سیستم در حال ظهور جهان دارد، ساختار ژئوپلیتیکی در حال ظهور جهان در قالب دوسازه رقیب یعنی ناتو و شانگهای در حال شکل‌گیری است (حافظ‌نیا، ۱۳۹۴: ۱).

محیط شناسی

راهبرد اقتصادی چین

اصلاحات اقتصادی چین در سال ۱۹۷۸ آغاز شد و از یک سال بعد با مبنا قرار دادن این شعار دنگ شیائوپینگ که "حقیقت از طریق واقعیات درک می‌شود" و اتخاذ سیاست درهای باز و "اصلاحات" ورود به مرحله صنعتی شدن را آغاز کرد. پس از گذشت دو دهه فرایند صنعتی شدن با رشد اقتصادی حدود ده درصد در سال پشت سر گذاشته است (عسگریان، ۱۳۹۰: ۳۸). این رشد اقتصادی شگفت آور، دسترسی به منابع کافی انرژی را به یکی از اولویت‌های اساسی این کشور در عرصه بین‌المللی تبدیل کرده است. راهبرد چین بعد از به دست آوردن موفقیت

نقش متغیرهای اقتصادی در تصمیم‌گیری سیاسی و مسایل بین‌المللی و اثرگذاری این منابع بر ساختار شکل‌گیرنده ژئوپلیتیک منطقه‌ای یا جهانی را بررسی می‌کند (قاسمی، ۱۳۹۱: ۶۸). در این راستا قدرت‌های بزرگ صنعتی به دنبال کسب انرژی و رقابت اقتصادی با یکدیگر همواره به مسایل غرب آسیا حساسیت نشان داده اند و این در حالی است که با تبدیل ژاپن و آسیای شرقی به قطب‌های بزرگ اقتصادی، اهمیت انرژی این منطقه بیشتر شده است. با توجه به اینکه انرژی نیاز مبرم جهان در قرن بیست و یکم است، بنابراین، کشمکش و رقابت برای کسب منابع انرژی هیدروکربنی بین قدرت‌های بزرگ به منطقه ژئواکونومیک غرب آسیا نیز سرایت خواهد کرد (کمپ، جفری و هارکاو، رابرت، ۱۳۸۴: ۱۴-۱۱). در این رهگذر ارزان بودن انرژی، موقعیت حمل و نقل و داشتن روابط دوستانه بین کشورهای منطقه، عمده دلایل نگاه قدرت‌های شرق آسیا نظیر چین و هند و ژاپن به غرب آسیا می‌باشد.

ظهور ساختار ژئوپلیتیک در حال تکوین

ساختار ژئوپلیتیکی در حال ظهور جهان، در قالب دو سازه رقیب ناتو و شانگهای در حال تکوین می‌باشد در این راستا آمریکا به نوعی بیشترین مداخله را در کشورهای ژاپن، کره جنوبی، چین و تایوان دارد. تا مانع شکل‌گیری و رشد قدرت شانگهای شود. زیرا اگر این قدرت‌ها متحد شوند، نظامی از قدرت در جهان شکل می‌گیرد که با توجه به اینکه زمانی قدرت از آسیا به اروپا و سپس به آمریکا منتقل شد، احتمال بازگشت دوباره‌ی ثقل جهانی قدرت از آمریکای شمالی به آسیا وجود خواهد داشت. نامزد آینده قدرت جهان، شرق آسیاست، البته آمریکا تمایلی به بروز این اتفاق ندارد (حافظ‌نیا، ۱۳۹۴: ۱). با این حال نظام قدرت جدید در شرق آسیا در حال تحول است

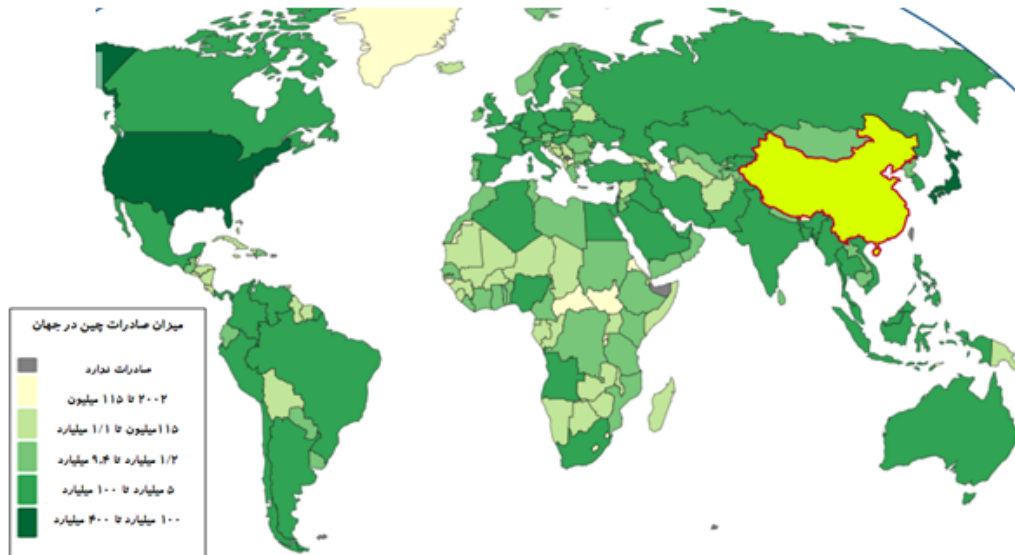
یکی از راهبردهای چین جایگزین کردن یوان به جای دلار بود که طی ۳۵ سال گذشته ۴۵٪ مبادلات جهانی با دلار بوده و در حال حاضر ۱۷٪ مبادلات جهانی با دلار است و ارزهای دیگر از جمله یوان چین در حال جایگزین شدن می‌باشد. از طرفی سالانه ۵۰ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری در چین انجام می‌شود. اقتصاد چین، در سال ۲۰۲۴ از اقتصاد آمریکا سبقت خواهد گرفت و به بزرگ‌ترین اقتصاد جهان تبدیل خواهد شد. بر این اساس در تاریخ ۹۴/۷/۲۴ رئیس جمهور چین اعلام کرد که تا ۵ سال دیگر در این کشور هیچ کس زیر خط فقر نخواهد بود (شبکه خبر مورخه ۹۴/۷/۲۷ ساعت ۷/۴۰ برنامه اقتصاد چین^۲). براساس آمار موجود (شکل ۱) در سال ۲۰۱۴ صادرات و واردات چین در جهان با رشد خیره‌کننده‌ای مواجه بوده و رقم بسیار بزرگی را به خود اختصاص داده است. صادرات چین بالغ بر ۲۳۴۲ میلیارد دلار و واردات چین ۱۹۵۸ میلیارد دلار بوده است (<http://comtrade.un.org>)^۳.

بزرگ اقتصادی بر این مبنا استوار است که، توانایی مقابله با دشمنان باید به بیرون از دروازه‌های کشور انتقال یابد و چین باید بتواند ضمن تسلط بر دریاها و گسترش نیروی دریایی از منافع اقتصادی خود در خارج از مرزها بویژه در مقوله‌ی صادرات پاسداری کند (پورنجفی، شریعتی، ۱۳۹۴: ۱۵۴). نگرانی چینی‌ها از دشمنان خود همیشه وجود داشته بطوری‌که در سال ۲۰۱۰ یکی از کلنل‌های نیروی هوایی چین کتابی را با عنوان 'C-Shaped Encirclement' نوشت که پر فروش شد. بر اساس این کتاب، آمریکا در حال ایجاد حلقه‌ای است که از ژاپن، کره جنوب و مغولستان در شمال، تا سراسر دریای چین جنوبی و هند در جنوب کشیده می‌شود. بر این اساس، آمریکا در حال تعقیب "تجزیه نهایی و اضمحلال چین است" (عسگریان، ۱۳۹۰: ۱۴۷). لذا راهبرد چین مقابله با تهدیدات است که مهمترین وجه مهم استراتژی پکن در حال حاضر قوی کردن بنیادهای اقتصادی کشور از طریق درآمیخته شدن با اقتصاد جهانی است و از آنجا که چین اقتصاد مسلط در جهان آمریکا به شمار می‌رود، خواه ناخواه باید حجم قابل توجهی از مبادلات و مناسبات خود را با آن تنظیم نماید؛ منافع ملی اولین پایه‌ی روابط راهبردی میان چین و سایر کشورها است و منافع اقتصادی در جایگاه دوم قرار دارد (پورنجفی، شریعتی، ۱۳۹۴: ۱۵۳).

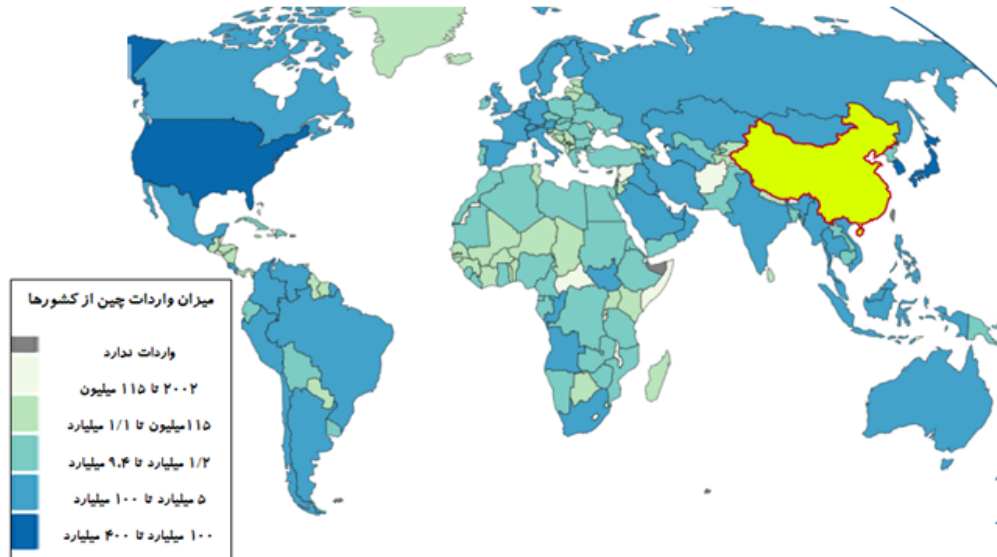
۲- برنامه اقتصادی شبکه خبر با حضور کارشناسان اقتصادی مطلع در امر چین و اقتصاد بین‌الملل به تجزیه و تحلیل فضای اقتصادی منطقه پرداختند.
۳- وبگاه رسمی سازمان بین‌المللی تجارت جهانی

1-Dai Xu, C-xing baowei: neiyou waihuan xia zhongguo tuwei [C- shaped Encirclement: China's Breakout of Encirclement under Internal and External Threats] (Shanghai: Wenhui Press, 2010).

نمایش صادرات چین در جهان طی سال ۲۰۱۴

نمایش واردات چین در جهان طی سال ۲۰۱۴

شکل ۱: نگاهی به صادرات و واردات اقتصاد چین در سال ۲۰۱۴

مأخذ: <http://comtrade.un.org>

کلیومتر مرز دریایی (جدول ۱) به شرح ذیل برخوردار است:

مرزهای ناامن چین و پاکستان

چین از ۲۲/۱۱۷ کیلومتر مرز زمینی و ۷۹۰۰

جدول ۱: نمایش میزان مرز چین با همسایگانش

نام کشور	مسافت مرز (کیلومتر)	نام کشور	مسافت مرز (کیلومتر)	نام کشور	مسافت مرز (کیلومتر)
کره شمالی	۱۴۱۶	افغانستان	۷۶	لائوس	۴۲۳
روسیه	۳۶۰۵	پاکستان	۵۲۳	ویتنام	۱۲۸۱
مغولستان	۴۶۷۷	هند	۳۳۸۰	مکائو	۳۴۰ (متر)
قزاقستان	۱۵۳۳	نیپال	۱۲۳۶		
قرقیزستان	۸۵۸	بوتان	۴۷۰		
تاجیکستان	۴۱۴	میانمار(برمه)	۲۱۸۵		

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۴

منطقه‌ی کوهستانی خشن کشمیر و رشته کوه قراقو روم در امتداد رشته کوه هیمالیا با بیش از ۸۰۰۰ متر ارتفاع (شکل ۲)، منطقه‌ی صعب‌العبوری است که امکان تردد بین مرزی بین دو کشور را حداقل نموده است.

شکل ۲. (b): ارتفاع کی ۲ واقع در رشته کوه قراقو روم کشمیر پاکستان

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۴

انرژی خود را به سوی افغانستان سوق داده است (کریمی پور، ۱۳۷۹: ۱۷۱). این نبردها در حالی ساری و جاری اند که اسلام آباد ناگزیر است در کشمیر و مرزهای طولانش با هند نیز تحرکات راهبردی دهلی نو را رصد نماید. در حوزه‌ی داخلی پاکستان نیز ایالت‌های بلوچستان و سرحد هیچگاه در سه دهه‌ی اخیر آرام نبوده‌اند (کریمی پور، ۱۳۹۳: ۸۶). تنها مرز ۹۷۸ کیلومتری پاکستان-ایران که از کوه ملک سیاه تا خلیج گواتر امتداد دارد، از نظر تهدید استراتژیک،

آسیب‌پذیرترین مرزهای چین، مرز ۸۵۸ کیلومتری با قرقیزستان و ۴۱۴ کیلومتری با تاجیکستان است که محل نفوذ اسلام‌گرایان افراطی می‌باشد. همچنین ۵۲۳ کیلومتر مرز چین با پاکستان به دلیل گذر از

شکل ۲. (a): معرفی جغرافیای سرزمینی کشمیر

در مورد پاکستان، هند مهمترین محور تهدید بیرونی پاکستان است (کریمی پور، ۱۳۹۳: ۲۱۳). پاکستان جهت اصلی تهدید خود را در وهله‌ی نخست در مرزهای خاوری از ناحیه هند و سپس شمالی از ناحیه افغانستان می‌داند (کریمی پور، ۱۳۹۳: ۲۱۶). چرا که در این نواحی مرزی با افغانستان در حال نبرد با طالبان است. مرز افغانستان پس از هند، دومین منبع تهدید تاریخی برای تمامیت ارضی کشور پاکستان به حساب می‌آید، اسلام آباد در دو دهه‌ی اخیر بخش عمده‌ای از

۱۷٪ از مرزهای کل کشور را در خود دارد) با وجود صدها کیلومتر مرز خشکی با پاکستان و افغانستان در گستره جغرافیای وسیع و نامساعد امکان کنترل مرز در این ناحیه از کشور با مشکل مواجه شده بطوری که عبور غیر قانونی از مرز امکان پذیر شده است.

این منطقه از ویژگی‌های ژئوپلیتیکی، جغرافیایی، ژئواکونومیک، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، امنیتی، مذهبی و قومیتی ویژه‌ای برخوردار است. بندر چابهار تنها بندر اقیانوسی ایران است که می‌تواند با توجه به مزیت‌های ژئواکونومیکی و جغرافیایی، این منطقه را در مسیر رشد و توسعه قرار دهد. با این وجود، برخی مولفه‌های ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی تأثیرگذار در عدم توسعه یافتگی این منطقه وجود دارد که در جدول ذیل به آن اشاره شده است. (ابراهیم زاده و موسوی، ۱۳۹۵: ۱۸).

امن ترین مرز برای دو دولت همجوار محسوب می‌شود، اما از نظر کارکردهای مرزی از جمله تردهای غیر مجاز، قاچاق و نقش آن در تقویت واگرایی، در شمار مرزهای بد و بسیار ناامن برای ایران است (کریمی پور، ۱۳۷۹: ۱۶۷).

ژئوپلیتیک استان سیستان و بلوچستان

استان با ۱۸۷۵۰۲ کیلومتر مربع مساحت که ۱۱٫۵ درصد از وسعت کشور را در برمی‌گیرد و جمعیتی بالغ بر ۲/۶۳۹۷۴۵ نفر (رتبه دهم کشوری) را دارا می‌باشد، یکی از کم تراکم ترین استان‌های کشور محسوب می‌شود (<http://ketabesabz.com/book/11447>).

مرزهای این استان در حدود ۱۵۳۰ کیلومتر مربع یعنی معادل یک ششم از کل مرزهای کشور می‌باشد. این استان ۹۳۰ کیلومتر مرز با کشور پاکستان و ۳۰۰ کیلومتر مرز مشترک با افغانستان دارد و ۳۰۰ کیلومتر مرز آبی با دریای عمان دارد (این استان

شاخص‌های ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی تأثیرگذار در عدم توسعه یافتگی منطقه سیستان و بلوچستان

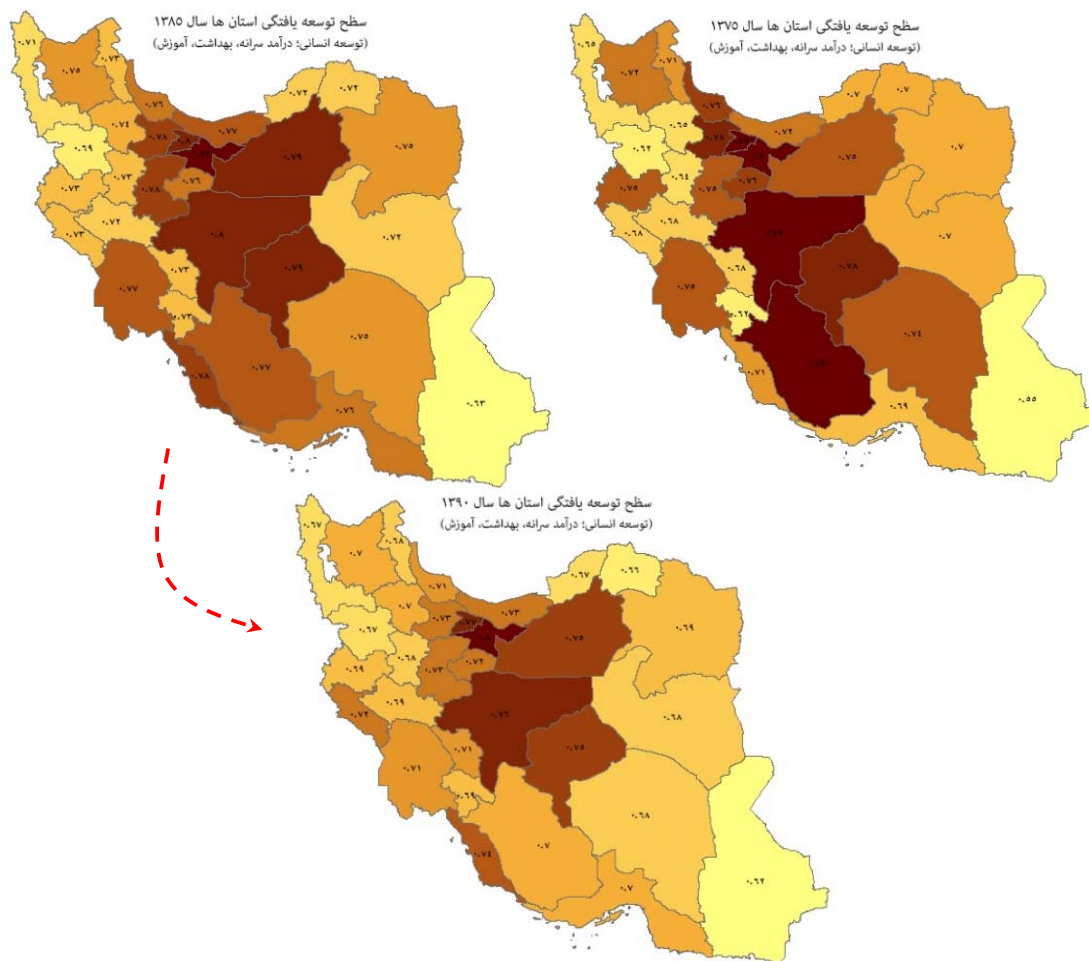
مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی	۱- ظهور گرایش‌های سیاسی محلی گرا، ۲- ایجاد ناسیونالیسم قومی و اختلافات زبانی، ۳- موقعیت مرزی اقوام در استان، ۴- تنش‌های فرقه‌ای توسط گروه‌ها، ۵- گسترش روابط اقوام مناطق مرزی با اقوام هم کیش در کشورهای همسایه، ۶- مجاورت با محور قاچاق مواد مخدر و کالادر مناطق مرزی، ۷- ساختار اجتماعی منطقه که مبتنی بر جوامع عشیره‌ای است، ۸- افزایش مطبوعات محلی با گویش قومی و ترویج تفکر گریز از مرکز، ۹- تحریک بیگانگان و دخالت مستقیم آنها در مباحث اقوام، ۱۰- استفاده از ظرفیت قومیت‌ها جهت گسترش ناامنی در منطقه، ۱۱- مشکلات مرزی با کشورهای همسایه بر سر مسائل هیدروپلیتیکی، ۱۲- ناپدیداری سیاسی و نهادی کشورهای همسایه.
مؤلفه‌های ژئواکونومیکی	۱۳- قابلیت ترانزیتی استان به دلیل وجود مرز و مناطق مرزی، ۱۴- سرمایه‌گذاری عظیم چینی‌ها در بندر گوادر پاکستان به عنوان رقیب بندر چابهار، ۱۵- دارا بودن پهنه‌های وسیع در استان با قابلیت توسعه‌ی صنایع انرژی‌بر، ۱۶- وجود بازارچه‌های مرزی و مناطق آزاد تجاری در منطقه، ۱۷- احداث راه ترانزیتی در طرح توسعه‌ی محور شرق، ۱۸- وجود فرودگاه بین‌المللی زاهدان و چابهار، ۱۹- عدم سرمایه‌گذاری خارجی در بخش‌های مختلف اقتصادی، ۲۰- قابلیت‌های موجود در بندر کنارک به عنوان گلوگاه بندری و گمرکی استان، ۲۱- امکانات بالقوه معدنی در استان، ۲۲- وجود سواحل مکران و فضای بسیار مناسب موجود در این منطقه برای ایجاد بندر، مناطق آزاد تجاری و صنعتی با هدف دسترسی کشورهای محصور در خشکی در آسیای مرکزی و قفقاز و نقش بسیار موثر ترانزیتی این منطقه.

مأخذ: ابراهیم زاده، موسوی، ۱۳۹۵

(محروم‌ترین) روند افزایشی را نشان می‌دهد (شکل ۳) که در طی ۱۵ سال قید شده محروم‌ترین استان بوده است.

بر اساس آمار منتشره (مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد، ۱، ۱۳۹۴: ۴۹). در سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۹۰ فاصله سطح توسعه‌یافتگی و نابرابری بین استان تهران (توسعه‌یافته‌ترین) و استان سیستان و بلوچستان

شکل ۳: نمایش سطح توسعه‌یافتگی استان‌ها از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰
مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵

وسیعی از جنوب شرق کشور، اشاره کرد. با وجود شرایط و زمینه‌های مساعد در منطقه مکران به ویژه بندر چابهار برای جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی، این منطقه مانند سایر بخش‌های استان همچنان عاجز از جذب سرمایه است و این عامل باعث شده تاکنون منطقه چابهار به صورت فرصتی از دست رفته باقی مانده باشد.

این عدم تعادل منطقه‌ای آثار و عواقب زیان‌بار فراوانی برای کشور به دنبال دارد که از جمله مهمترین آنها می‌توان به افزایش بسترهای نارضایتی‌های اقتصادی-اجتماعی، ادامه روند مهاجرت، افزایش فرایند واگرایی و مرکزگریزی، افزایش احساس تبعیض و فاصله‌ی طبقاتی، عدم بهبود در وضع اشتغال و ادامه روند بیکاری، توزیع نامتوازن جمعیت و تخلیه‌ی بخش‌های

یافته‌ها

پل ارتباطی چین- پاکستان

پاکستان اصلی‌ترین متحد چین در میان کشورهای جنوب آسیا است و همچنین چین بزرگ‌ترین شریک اقتصادی و تجاری پاکستان به شمار می‌رود. توسعه‌ی روابط تجاری پکن و اسلام‌آباد طی یکی دو دهه‌ی گذشته، موجب شده دو کشور همکاری قابل توجهی را در طرح‌های سرمایه‌گذاری مشترک آغاز کنند. این همکاری عمدتاً از سوی چینی‌ها در پاکستان در حال انجام است. مبدا و مسیر اجرایی پروژه‌ی سرمایه‌گذاری چین از استان سین کیانگ شروع می‌شود و مقصد آن بندر گوادر در جنوب غرب پاکستان می‌باشد (شکل ۴).

در حال حاضر ایران محدودیت ورود خارجی‌ها به منطقه‌ی چابهار را برای جلب سرمایه‌گذاری کاهش داده است. مانند معافیت مالیاتی به مدت ۲۰ سال- کاهش تعرفه‌های گمرکی و تضمین ۱۰۰ درصدی بازگشت سرمایه و سود ناشی از آن. حدود دو هزار شرکت که نیمی از آنها از پاکستان- افغانستان و کشورهای عرب حوزه‌ی خلیج فارس هستند در این منطقه حضور دارند از طرفی با توجه به برنامه‌های راهبردی تعریف شده در کشور هم‌اکنون ایران در نظر دارد که این منطقه را به مرکز فعالیت پتروشیمی- خودروسازی- پالایشگاه- فولاد- آلومینیوم- شیلات- ترانزیت - گمرک و گردشگری تبدیل کند.

شکل ۴: نمایش مسیر ارتباطی استان سین کیانگ چین به بندر گوادر پاکستان

تهیه و ترسیم: نگارنده، ۱۳۹۴

الف- سین کیانگ

این استان (به معنی بیلاق زیبا) با جمعیت حدوداً ۲۳/۰۰۰۰۰۰ نفر و وسعت حدوداً ۱/۶۶۰۰۰۰ کیلومتر مربع تقریباً هم اندازه ایران و یک‌ششم کل مساحت چین که در غرب چین واقع است، به مرکزیت شهر اورومچی متشکل از شهرهای؛ اورومچی، کاشغر، ختن،

آق‌سو، یارکند، تورفان، کوچا، التای، فارامای، گولجا، شیخ هنزه، قومول، قره قاش در غرب چین واقع است، دورترین شهر جهان از سواحل شناخته می‌شود بطوری‌که نزدیکترین ساحل ۲۵۰۰ کیلومتر با آن فاصله دارد.^۱ این منطقه ۴۷ قومیت و اقلیت ملی دارد

1- <https://fa.wikipedia.org>

نهادهای خیریه سعودی با اقلیت مسلمان اویغور در استان غربی سین‌کیانگ محتاطانه زیر نظر دارد. بطوری‌که فتوای مفتی اعظم عربستان مبنی بر این که "ما وظیفه‌ی اخلاقی داریم به برادران مسلمان خود در سین‌کیانگ کمک کنیم" موجب خشم پکن شد (نیوزویک، ۱۳۹۴: ۱). از طرفی نشانه‌هایی از وجود افراط‌گری مذهبی در قرقیزستان و تاجیکستان برای تحریک مردم علیه حکومت مرکزی، بویژه در میان قشر کم درآمد وجود دارد و مقابله با افراطی‌ها، خود نشان‌دهنده‌ی خطری است که همسایه‌ها را در این منطقه نگران کرده است (وودوف، ۱۳۹۴: ۱). با وجود حضور مهاجران اویغور در قرقیزستان و قزاقستان، پکن نگران آن است که این مهاجران بتوانند با پشتیبانی لجستیکی خویشاوندان اویغور خود در چین، مشکلات زیادی برای امنیت این کشور فراهم آورند. رهبران پکن راه‌حل مقابله با تروریسم را در منطقه سین‌کیانگ در همکاری تنگاتنگ با همسایگان خود و توسعه‌ی این منطقه می‌دانند، زیرا توسعه‌ی زیرساخت‌ها در این استان کمتر توسعه یافته چین می‌تواند تنش‌های قومی داخلی چین را کاهش دهد. از این‌رو در طرح احیای جاده ابریشم، توجه ویژه‌ای به این استان و کشورهای آسیای میانه شده است. منافع چین و روسیه در آسیای میانه شبیه به یکدیگر است. هر دوی این کشورها نگران نفوذ اسلام‌گرایان تندور (طالبان و اخیراً داعش) در مناطق مسلمان‌نشین خود در مجاورت آسیای میانه هستند این نگرانی برای چین به واسطه‌ی تهدید جدایی‌طلبان اویغور در غرب سین‌کیانگ است (مؤسسه تدبیر اقتصاد، ۲، ۱۳۹۴: ۱۴). نگرانی‌های چین از این وضعیت به خصوص از سال ۲۰۰۹ به این طرف که گروه‌های تکفیری فعالیت‌های خود را در سین‌کیانگ افزایش داده‌اند- شدت گرفت و با استرداد بیش از ۱۰۰ سین‌کیانگی از تایلند در ماه‌های اخیر که قصد الحاق به تکفیری‌ها را در سوریه

و تمامی ۴۱۷ هزار جایگاه حکومتی در اختیار مقامات قومیتی است که نیمی از مسؤلان سین‌کیانگ را افرادی از قومیت‌های مختلف تشکیل می‌دهند (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۹۴: ۱) سین‌کیانگ از دیرباز منطقه‌ای مهم و دروازه‌ی تجارت و انرژی چین با آسیای میانه به شمار می‌رود، چون چین را به آسیای میانه متصل می‌سازد و خطوط لوله نفت و گاز خزر و آسیای میانه برای ورود به چین ناگزیر باید از این استان عبور کنند. چینی‌ها این استان را سین‌کیانگ (به معنای سرزمین نو) می‌خوانند، اما اویغورها ترجیح می‌دهند از این استان به‌عنوان اویغورستان یا ترکستان شرقی یاد کنند.

سین‌کیانگ که در سده‌ی هیجدهم به بخشی از خاک چین تبدیل شد، با کشورهای تاجیکستان، قرقیزستان (به عنوان کشورهای آسیای مرکزی) و مغولستان دارای مرز مشترک است. سین‌کیانگ برای چین دارای اهمیت فوق‌العاده از دید استراتژیک است. اقلیت ترک‌تبار اویغور در منطقه‌ای که بطور رسمی استان خودمختار سین‌کیانگ اویغور نامیده می‌شود و بطور عمده یک منطقه‌ی مسلمان‌نشین است، ساکن هستند. هرچند این منطقه‌ی خودمختار بیشتر کوبری است، اما از نظر معادن و منابع هیدروکربنی نفت و گاز غنی بوده و بیشترین منابع طبیعی نسبت به سایر بخش‌های چین، در این منطقه واقع شده‌است، بطوری که این منطقه در حوزه‌ی تولیدات نفتی دومین تولیدکننده‌ی بزرگ نفت می‌باشد و از نظر تولید گاز نیز رتبه‌ی نخست را در این کشور دارد و نیز مرکز آزمایش‌های اتمی این کشور موسوم به لوپ نور^۱ در جنوب شرقی این استان قرار دارد (مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد، ۲، ۱۳۹۴: ۱۴). همچنین ترکیه و عربستان با گروه‌های افراطی منطقه ارتباط نزدیکی دارند، چین سال‌های گذشته عربستان را به دلیل روابط ادعایی

فاصله‌ی این بندر تا بندر کراچی مرکز ایالت سند پاکستان ۸۰۰ کیلومتر و با شهر چابهار ایران ۱۷۰ کیلومتر است. به گفته‌ی مقامات پاکستانی طی سال‌های ۲۰۱۰-۲۰۰۰ بندر گوادر برای توسعه‌ی زیر ساخت‌هایی خود ۸ سال منتظر سرمایه‌گذاری سنگاپور بود که محقق نشد و موجب شد از سایر بنادر همجوار عقب بیفتد (جمال‌دینی، ۱۳۹۵: ۱). بندر گوادر بعد از سال ۲۰۰۰ مورد توجه جدی پاکستان قرار گرفت و طی دوره‌ی گذشته توافقنامه‌هایی با چین در خصوص تجهیز و توسعه آن اجرایی شد. پس از یک دهه در تاریخ ۱۳۹۴/۱/۳۱ سفر شی‌جین‌پینگ رییس‌جمهور چین به پاکستان اهمیت فوق‌العاده استراتژیکی داشت. در این سفر رییس‌جمهور چین اعلام آمادگی سرمایه‌گذاری ۴۶ میلیارد دلاری چین در پاکستان بویژه در بندر گوادر و در اختیار گرفتن مدیریت ۴۰ ساله‌ی این منطقه را هرودی را نمود (افتاده، ۱۳۹۴: ۱) (شکل ۵). این میزان سرمایه‌گذاری چند برابر بیشتر از سرمایه‌گذاری ۷ میلیارد دلاری آمریکا در سال‌های گذشته در پاکستان است. این حجم سرمایه‌گذاری حدود سه برابر کل سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در پاکستان از سال ۲۰۰۸ میلادی تا سال جاری است. رئیس‌جمهور چین حضور خود در پاکستان را با جملات زیر توصیف نمود: "مثل این است که به خانه برادر خودم می‌روم... روابط دو کشور از کوهها بلندتر- از اقیانوسها عمیق‌تر- از غسل شیرین‌تر و از آهن سخت‌تر است"

و عراق داشته‌اند- این دغدغه‌ها بیشتر شد، شی‌جین‌پینگ رییس‌جمهوری چین سال گذشته در جریان سفر به سین کیانگ گفت که کشورش شبکه‌ای را از زمین تا آسمان ایجاد می‌کند که هدفش دفاع از سین کیانگ در برابر تروریسم و تثبیت امنیت درازمدت در این منطقه باشد (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۹۴: ۱). علاوه بر موارد قید شده، یک بنیاد آمریکای در راستای فشار بر چین اعلام کرد که کنترل شدید فعالیت‌های مذهبی در منطقه‌ی مسلمان‌نشین سین کیانگ در شمال غرب چین باعث شده که برخی از مردم خود را متعلق به جایی خارج از چین بدانند و از این کشور بگریزند و تعداد ۱۱۴ نفر از سین کیانگ به گروه تروریست داعش ملحق شده‌اند و سین کیانگی‌ها در رده‌ی پنجم الحاق نیرو به داعش محسوب می‌شوند (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۹۵: ۱). همچنین علاوه بر این بنیاد، آمریکا با جذب برخی از مخالفان چینی نظیر ربیع قدیر و راهاندازی سازمانی به نام کنگره جهانی ایغورها فعالیت‌ها را علیه چین در منطقه سین کیانگ عملیاتی می‌نمایند، این سازمان در اروپا هم دفاتری دارد از دید پکن این کنگره یک ارگان افراط‌گرا و تروریست است که با حمایت مالی و فکری خارجی و بیگانگان به دنبال جداسازی سین کیانگ از چین است (آسیا تایمز، ۱۳۹۵: ۳).

ب- بندر گوادر

بندر گوادر جنوبی‌ترین بخش ایالت بلوچستان پاکستان است که در نزدیکی مرزهای ایران قرار دارد.

شکل ۵: امضای قرارداد سرمایه‌گذاری ۴۶ میلیارد دلاری چین در گوادر پاکستان

مأخذ: پاکستان نیوز

ناچیز و تقریباً صفر بوده و امیدوار است یک جهش بزرگ اتفاق بیفتد تا بندر گوادر به عنوان یک مرکز و قطب تجارت منطقه‌ای تبدیل شود (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۹۵: ۱). پس از مشخص شدن موضوع سرمایه‌گذاری هند در چابهار، لی کچیانگ "نخست وزیر چین گفت که کشورش هیچ تضادی در توسعه بندر چابهار ایران با طرح‌های چین در پاکستان و توسعه بندر گوادر نمی‌بیند و معتقد است که این طرح‌ها در نهایت به توسعه اقتصادی کل منطقه منجر خواهد شد (ایرنا، ۱۳۹۵: ۱). این نشان می‌دهد که چینی‌ها در خصوص فعال شدن چابهار ایران با احتیاط برخورد می‌کنند.

اهداف چین از طرح اقتصادی سین کیانگ - گوادر

آغاز اصلاحات اقتصادی چین در سال ۱۹۷۸ نقطه عطفی در تاریخ چین می‌باشد که بلافاصله راهبرد صنعتی شدن و رشد اقتصادی در کشور عملیاتی شد و تلاش زیادی در این مسیر انجام شد تا به عنوان اقتصاد پیشرو جهان، ظهور کرد. چین تا قرن نوزدهم بزرگ‌ترین اقتصاد دنیا را از لحاظ برابری قدرت خرید داشت و بین ۲۰ تا ۳۰ درصد از بازده تولیدی دنیا را تشکیل می‌داد. در این راستا دارایی‌های خارجی به چین کمک کرده که هزینه‌ی وارداتش را تأمین کند. در عین حال، بخشی از نیروی کار چین

مهمترین برنامه‌های اقتصادی این کریدور تجاری - اقتصادی تأمین منابع انرژی است. طبق این پروژه تجاری در بخش‌های مختلف چون انرژی ۳۳,۷۹ میلیارد دلار، جاده‌سازی ۵,۹ میلیارد دلار، خط ریلی ۳,۶۹ میلیارد دلار، حمل و نقل انبوه در لاهور ۱,۶ میلیارد دلار، در بندر گوادر ۶۶ میلیون دلار و در بخش فیبر نوری ۴ میلیون دلار سرمایه‌گذاری خواهد شد (خبرگزاری مهر، ۱۳۹۴: ۱). با این وصف کشتی‌های گول پیکر نفتکش و باری چین برای دسترسی به کشورهای نفت‌خیز حوزه‌ی خلیج فارس و حتی برای دسترسی به بازارهای مصرف کالاهای متنوع چینی در حاشیه خلیج فارس و خاورمیانه - اروپا و آفریقا - دیگر مجبور نخواهند بود مسیر ۱۳ هزار کیلومتری آب‌های اقیانوس هند را تا بندر شانگهای طی کنند و با اجرای طرح یادشده - این مسیر با کاهش ۱۰ هزار کیلومتری - تنها به حدود ۳ هزار کیلومتر خواهد رسید (روزنامه مردم، ۱۳۹۴: ۱). ژانگ بوژونگ رئیس شرکت چینی که مسئولیت اجرای طرح توسعه بندر گوادر پاکستان را بر عهده دارد، اعلام کرده که بندر گوادر با ظرفیت جابجایی حدود یک میلیون تن کالا - پیش از فرارسیدن سال ۲۰۱۷ با تمام ظرفیت فعالیت خواهد کرد و در حال حاضر حجم تجارتی که هم اکنون از طریق بندر گوادر انجام می‌شود بسیار

مخاطرات محرومیت از حمل و نقل دریایی - ضرورت استفاده از کانال‌های انتقال انرژی از طریق خشکی برای این کشور حایز اهمیت است (لیم، ۱۳۹۴: ۱).

- چین به دنبال بسط قدرت اقتصادی در نقاط استراتژیک جهان از جمله بندر گوادر است. (ایجاد مرکزی تجاری - اقتصادی اختصاصی در منطقه‌ی خلیج فارس و با به کارگیری تجربه‌ی موفق آزاد شهرهای خود، بندر گوادر را به عنوان یک مرکز اقتصادی پاکستانی چینی تجهیز می‌کند)

- چین در صدد ایجاد پایانه نفتی و تأمین انرژی مورد نیاز خود از طریق بندر گوادر است (مؤسسه تدبیر اقتصاد، ۱۳۹۴: ۱۰).

- چین به دنبال اتصال مناطق غربی خود به بازارهای جهانی است. (در اولویت قرار گرفتن مناطق غربی چین در فرآیند توسعه‌ی اقتصادی این کشور می‌باشد چرا که این مناطق عمدتاً مسلمان‌نشین می‌باشند و از منابع عظیم نفت و گاز نیز برخوردار هستند. این مناطق نسبت به مناطق شرقی، جنوبی و مرکزی این کشور در طول دو دهه‌ی گذشته از سرعت رشد به مراتب پایین‌تری برخوردار بوده‌اند. با توجه به برنامه‌های اقتصادی چین در این منطقه، اتصال این منطقه به بازارهای جهانی از اولویت برخوردار است)

- چین به دنبال بهره‌برداری نظامی از طریق ایجاد پایگاه نظامی و استفاده از امکانات دریایی و ساحلی است.

- چین به دنبال کوتاه کردن مسیر واردات نفت از ایران و منطقه خلیج فارس است (هزینه انتقال نفت برای چین به میزان قابل توجهی کاهش خواهد یافت) (سلطانی، ۱۳۸۱: ۴).

- چین به دنبال ایجاد مرکزی تجاری - اقتصادی اختصاصی در منطقه‌ی خلیج فارس است.

روی کسب ارز خارجی از طریق صادرات متمرکز است (فرانکلین، دانیل، کاکس، سایمون و همکاران: ۱۳۹۴: ۱۹۱). به همین دلیل روز به روز بر دامنه‌ی حضور در نقاط استراتژیک خارجی تأکید دارد که اجرای طرح‌های اقتصادی سین کیانگ - گوادر در این راستا می‌باشد که با اهداف ذیل صورت می‌گیرد:

- دولت چین حضور و مشارکت در منطقه‌ی آزاد گوادر را در راستای منافع ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی خود تعریف کرده است.

- چین به دنبال فراهم نمودن زمینه‌های ارتباط خشکی با اروپا و بهره‌برداری از کریدور شمال - جنوب است.

- چین به دنبال گسترش نفوذ خود در خارج از مرزهای و محیط‌های استراتژیکی است.

- چین به دنبال کسب قدرت بازدارندگی در مقابل کنترل و مدیریت منابع انرژی خاورمیانه از سوی آمریکا است.

- چین به دنبال جبران خطر محرومیت از حمل و نقل دریایی به ویژه در آبراهه‌های حساسی مانند مالاکا و هرمز است. (چین به دنبال دسترسی به آب‌های خلیج فارس، دریای عمان و اقیانوس هند از طریق شمال و بدون استفاده از مناطق جنوبی خود و گذر از مسیر "تنگه مالاکا" است. در حال حاضر بخش عمده‌ای از منابع انرژی چین از طریق اقیانوس هند و "تنگه مالاکا" تأمین می‌شود. مسیر تازه راه جدید، کوتاه‌تر و ارزان‌تری را برای چین و دسترسی این کشور به منابع انرژی خاورمیانه ایجاد می‌کند؛ جدای از آنکه این مسیر بازار اقتصادی تازه‌ای را برای این کشور و دیگر کشورهای منطقه به وجود می‌آورد (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۹۴: ۲).

یادآوری این نکته ضروری است که چین بزرگترین واردکننده‌ی نفت در جهان است و با توجه به

اهداف پاکستان از فعال‌سازی بندر گوادر

- کشور پاکستان روابط تنش آلودی با هند و افغانستان دارد و در داخل هم با مشکلات سیاسی فراوانی مواجه است، همین دو عامل باعث شده که پاکستان برای ارتقاء جایگاه راهبردی خود در منطقه تلاش کند تا از ظرفیت‌های اقتصادی خود بهره‌برداری نماید. در این راستا به سرمایه‌گذاری چین در بندر گوادر برای تأمین اهداف زیر امید زیادی بسته است.

- ایجاد زیرساخت حمل‌ونقل، ارتباطات و ترانزیت کالا در جهت توسعه‌ی منطقه‌ای خود؛

- خارج کردن فعالیت‌های اقتصادی و تجاری پاکستان از انحصار بندر کراچی و ایجاد بندر ثانویه اقتصادی و تجاری موازی کراچی؛

- تقویت نیروی دریایی پاکستان؛

- تقویت روابط نظامی و امنیتی با چین؛

- ایجاد خط لوله نفت و گاز بندر گوادر به استان سین‌کیانگ در غرب چین؛

- ارتباطات گسترده‌تر با منطقه خلیج فارس به ویژه با قطر و ایفای نقش در بازار جهانی نفت؛

- توسعه‌ی روابط تجاری و اقتصادی با ایران (تجارت غیر نفتی)؛

- فراهم شدن زمینه‌های ارتباط خشکی این کشور با اروپا و بهره‌برداری از کریدور شمال- جنوب از طریق ایران؛

- احداث بزرگراه قره‌قروم در منطقه‌ی کشمیر پاکستان به غرب چین (ایجاد این بزرگراه جدای از مزایای بالای گردشگری یکی از مهمترین راه‌های مواصلاتی این کشور با کشورهای آسیای مرکزی است)؛

- کمک به سیستم ریلی سراسری پاکستان؛

- چین با ساخت بندر گوادر برای پاکستان در حال دست یافتن به منابع انرژی (نفت و گاز) دریای عمان و بخش‌های زیادی از غرب آسیا است.

- چین به دنبال اتصال صنایع غرب کشورش به بازارهایی در سراسر غرب آسیا است.

- چین به دنبال استفاده از فضای پاکستان برای پیشی گرفتن از رقبایی چون هند و آمریکا است.

- چین به دنبال تسلط بر سواحل دریای عمان و بخش غربی اقیانوس هند است.

- با احداث بزرگراه "قره قروم" به طول ۱۳۰۰ کیلومتر، شهر کاشغر در منتهی‌الیه شمال غربی چین و مرکز ایالت سین کیانگ را به اسلام‌آباد مرتبط می‌سازد.

- چین با سرمایه‌ی ۹/۵ میلیارد دلاری خطوط آهن و جاده به طول بیش از ۳۰۰۰ کیلومتر از طریق پاکستان مستقیماً به آب‌های اقیانوس هند متصل خواهد شد.

- با کمک به سیستم ریلی پاکستان و تأمین لوکوموتیو مورد نیاز راه آهن این کشور به راه‌آهن پاکستان متصل خواهد شد (مؤسسه تدبیر اقتصاد، ۲، ۱۳۹۴: ۱).

- چین با سرمایه‌گذاری در داخل، هر استان را با سهم عمده‌ای در این طرح دخیل کرده است. (هر یک از استان‌های این کشور چه استان‌های در حال توسعه جنوب و چه استان‌های غربی و مناطق ساحلی توسعه‌یافته‌تر نقش کلیدی در برقراری ارتباط با سایر کشورها ایفا خواهند کرد).

- چین با اجرای پروژه‌هایی به منظور برقراری آرامش در استان نآرام اما سرشار از انرژی سین کیانگ و محل استقرار جدایی طلبان اویغور است.

- تشویق به ایجاد ثبات و همگرایی منطقه‌ای از طریق وصل همسایگان غربی چین به منطقه‌ای شکوفا که تا اروپا ادامه دارد (مؤسسه تدبیر اقتصاد، ۲، ۱۳۹۴: ۱).

حال ابعاد این نگرانی وسیع و گسترده می‌باشد که در زیر به برخی از آنها اشاره می‌شود.

۱. صعب‌العبور بودن کوهستان‌های موجود در مرز کشمیر پاکستان و چین مانع اصلی احداث بزرگراه و خط لوله نفت و گاز است؛

۲. مسیر این طرح قرار است از منطقه‌ی کشمیر عبور کند- اجرای آن برای دهلی‌نو قابل قبول نیست، هند منطقه‌ی کشمیر تحت کنترل پاکستان را متعلق به خود می‌داند و معتقد است پاکستان آن را تحت اشغال خود درآورده است (روزنامه مردم، ۱۳۹۴: ۱)؛

۳. مشکلات اقتصادی پاکستان و ساختار بوروکراتیک این کشور و میزان فساد بالا، در توانایی پاکستان در استفاده مناسب از این حجم سرمایه‌گذاری تردید وجود دارد (سلطانی، ۱۳۸۱: ۲)؛

۴. زیر ساخت‌های لازم جهت اجرای طرح اقتصادی گوادر- کاشغر وجود ندارد؛

۵. استقرار فضای بحرانی پایدار یا رو به پایداری میان هند و پاکستان استمرار دارد؛

۶. وضعیت امنیتی در مرزهای پاکستان با افغانستان، ایران و هند همچنان ناامن باقی مانده است؛

۷. ناامنی فزاینده‌ی داخلی پاکستان به ویژه در محورهای شمال، باختر و جنوب باختری نظیر؛

- خشونت فرقه‌ای، تعصبات مذهبی افراطی با کارکردها و اقدامات تروریستی از جمله مهم ترین تهدیدات داخلی در پاکستان است؛

- برخوردهای قبیله‌ای در مناطق و مسیر اجرایی طرح اقتصادی عمدتاً کارکردهای امنیتی دارد؛

- درایالت بلوچستان پاکستان ترکیبی از شورش‌های ناسیونالیستی حضور دارند؛

- وجود بسترهای ناامنی نظیر حضور طالبان در بخش شمالی پاکستان مشکل امنیتی است؛

- احداث بزرگراه ساحلی "مکران" به طول ۸۰۰ کیلومتر در حاشیه ساحل جنوبی پاکستان که بندر گوادر را به بندر کراچی متصل می‌سازد (سلطانی، ۱۳۸۱: ۲)؛

- تأمین گاز داخل کشور (در پاکستان از سال‌ها قبل در فصل زمستان ۱۸ ساعت گاز شبکه‌ی داخلی منطقه‌ی بلوچستان تا مرکز کشور قطع می‌شده و مشکلات خیلی جدی برای شهرهای بزرگی مثل کراچی، اسلام‌آباد و ماهور به وجود می‌آید)؛

- فراهم کردن زمینه‌های ترانزیت کالا به افغانستان و آسیای مرکزی؛

- ساخت بزرگترین فرودگاه بین‌المللی پاکستان در بندر گوادر و توسعه و تجهیز بندر گوادر؛

- ساخت بندر بزرگ تجاری برای کشتی‌های بزرگ و پهن پیکر.

مشکلات پاکستان در توسعه‌ی بندر گوادر

باتوجه به اینکه جغرافیای سرزمینی کشور پاکستان به صورت طولی بوده که همواره با مرزهای ناامن روبرو می‌باشد، لذا مهمترین مشکل و نگرانی پاکستان تأمین امنیت طرح اقتصادی در طول کشور است. مشکلاتی که گروه‌های تروریستی در مرزها ایجاد می‌کنند، موجب نگرانی سیستم امنیتی ایالت بلوچستان است به همین دلیل پاکستان متعهد شده که گروه امنیتی ویژه‌ای متشکل از ۱۰ تا ۲۵ هزار نیروی ویژه؛ از دریا- زمین و هوا چتر حفاظتی برای حمایت و حراست از اتباع چینی که در این منطقه مشغول به فعالیت خواهند شد، مستقر نماید (روزنامه مردم^۱ ۱۳۹۵: ۱). همچنین چین و پاکستان به منظور تأمین جان کارگران چینی توافق کرده اند معادل یک درصد از بودجه ۴۶ میلیاردی این طرح اقتصادی را به تأمین امنیت این نیروها اختصاص دهند. با این

۱- روزنامه مردم یکی از روزنامه‌های پرتیراژ پاکستان است.

داشت، با این حال می‌توان به برخی دیگر تهدیدات اشاره نمود:

- توسعه و تجهیز گوادر با توجه به سرعت عمل در اجرای طرح‌ها و وجود تأسیسات سنگین زیرساختی، چابهار را در معرض رقابتی سخت در زمینه‌ی ترانزیت کالا به کشورهای آسیای مرکزی و افغانستان و همچنین مرکزیت تجاری و اقتصادی در دریای عمان قرار می‌دهد (سلطانی، ۱۳۸۱: ۶)؛

- ایجاد پایگاه نظامی و تجهیز نیروهای دریایی و هوایی پاکستان و چین در کنار مرزهای آبی و خاکی ایران، حساسیت‌ها و آسیب پذیری‌های خاص خود را به همراه دارد؛

- مسیر گوادر در واقع افغانستان و آسیای میانه را بدون نیاز به راه‌های ایران با ریسک کم برای چینی‌ها نزدیک می‌کند، بنابراین موقعیت راهبردی ایران را از بین می‌برد و از طرفی موجب انتقال انرژی دریای خزر به چین با عبور از افغانستان و پاکستان می‌شود؛

- با سفر رئیس‌جمهوری چین به پاکستان و اعلام سرمایه‌گذاری ۴۶ میلیارد دلاری این کشور در پاکستان و همچنین حجم عظیم سرمایه‌گذاری محلی و ملی پاکستان در بنادر گوادر- صدای ناقوس مرگ زود هنگام فرصت‌های طلایی سواحل مکران و کریدورهای شمال و جنوب و غرب به شرق در ایران به صدا درآمده است. (عملاً با بهره‌برداری چین از بندر گوادر با هدف تبدیل آن به مگا پورته بی‌نظیر و با عمق بسیار زیاد و بی‌بدیل در اقیانوس هند و دریای عمان و منطقه، تمامی فرصت‌های ترانزیتی- ترانشیپی^۱- گمرگی- دریایی در حوزه‌های مختلف را از ایران خواهد ربود. دولت چین قصد دارد در قرن ۲۱ دریانوردی راه ابریشم را با تسلط بر نقطه‌ای راهبردی خارج از تنگه هرمز و خارج از سیطره‌ی هند به عنوان نقطه‌ای تعیین‌کننده در موازنه‌ی قدرت

۸. وقایع قومی، فرقه‌گرایی و عملیات‌های تروریست و خشونت در بندر کراچی منجر به اختلال کامل نظم و قانون در این شهر شده که موجب احساس ناامنی در بین فعالان اقتصادی گشته است؛

۹. حضور طالبان و القاعده در افغانستان و امنیت مرزی دوموضوع مهم در روابط پاکستان و افغانستان است؛

۱۰. ارتباط سرویس‌های اطلاعاتی با گروه‌های تروریستی در پاکستان موجب امنیتی کردن فضای پاکستان طی دوره گذشته شده است؛

۱۱. پایگاه سازمان تکفیری و سلفی در پاکستان و بیکاری جوانان منجر به رشد افراط‌گرایی و تروریسم و جذب جوانان به گروه‌های تروریستی و ستیزه جو شده است.

تهدیدهای بندر گوادر برای ایران

با توجه به اینکه بندر چابهار و بندر گوادر نزدیک همدیگر واقع شده‌اند بدون شک به دلیل جغرافیای سرزمینی واحد یا نزدیک هم تأثیر می‌گذارد. اگر چین همچنان متعهد به سرمایه‌گذاری در بندر گوادر باشد، به احتمال زیاد بازی جدید حول اقتصاد و تجارت در منطقه شکل خواهد گرفت که در یک قطب چین و پاکستان و به احتمال زیاد عربستان سعودی قرار خواهد داشت (روزنامه افغانستان، ۱۳۹۵: ۱) که شکل‌گیری چنین قطبی ملاحظات امنیتی و سیاسی و اقتصادی خاص خود را در پی خواهد داشت. از طرفی این سابقه وجود دارد که طی دوره‌ی گذشته دبی در حوزه‌ی خلیج فارس فرصت‌های طلایی را از بنادر ایران ربود و این بار این سناریو توسط گوادر پاکستان در حال تکرار است بطوری‌که ممکن است در آینده سواحل مکران به بارانداز گوادر پاکستان تبدیل شود و این آینده‌ای بسیار ناگوار از جنوب کشور برای اقتصاد ایران به‌دنبال خواهد

۱- انتقال کالا از وسیله ای به وسیله دیگر که معمولاً تخلیه از کشتی جهت بارگیری به مقصد ثانویه با وسیله دیگری.

- توسعه‌ی بندر گوادر و احداث خط لوله‌ی پاکستان به چین به نوعی باعث می‌شود ایران عقیم ماندن طرح خط لوله گاز ایران-پاکستان که با مخالفت آمریکا متوقف شده است را جبران کند. (خط لوله بندر گوادر به چین باعث می‌شود که ایران نیز به حلقه ارتباطی چین و پاکستان مرتبط شود)؛

- باز شدن مسیرهای جدید تجاری، عنصر مهمی برای افزایش حجم تجارت ایران با چین و سایر کشورهایی است که در امتداد این مسیر قرار گرفته‌اند. علاوه بر این، این طرح‌ها در ایران باعث ایجاد زیرساخت بسیاری در بخش‌های ریلی و جاده‌ای، خطوط انرژی و غیره می‌شود.

- با توجه به فضای ایجاد شده پس از مذاکرات اتمی بین ایران و کشورهای غربی، احتمال مشارکت چین در ساخت خط لوله گاز در پاکستان برای اتصال آن به لوله‌های انتقال گاز ایران وجود دارد.

- ایران از این مسیر تازه به بازارهای پاکستان، چین و آسیای میانه دسترسی بیشتری خواهد یافت.

نتیجه

چینی‌ها، پاکستان را با ۴۶ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری به اقتصادی پویا تبدیل خواهند کرد. در صورت ادامه‌ی سیاست بی‌توجهی ایران به منطقه‌ی مکران، باعث خواهد شد در آینده‌ای نزدیک به جای قاچاق سوخت از ایران به پاکستان- شاهد قاچاق انواع محصولات چینی از پاکستان به ایران باشیم که کنترل و جلوگیری از آن به دلیل وضع موجود اقتصادی بد مردمان حاشیه مرز و استان سیستان و بلوچستان تقریباً غیر ممکن خواهد بود. از طرفی چینی‌ها برای رسیدن به بازار هدف خود و آسیای میانه مسیر و کریدور ایران را حذف و راه دشوارتر یعنی افغانستان را در پیش خواهند گرفت که این خود نه تنها به منزله‌ی از دست دادن فرصت‌های بی‌شمار ترانزیت و

جهانی به دست گیرد که نشانه‌های عملی آن از هم اینک قابل مشاهده است)؛

- کشورهای پاکستان و عمان در مراکز مشابه جغرافیایی در حدود ۱۰۰ کیلومتری چابهار با شتاب و برنامه‌ریزی گسترده‌ای در حال ایجاد زیرساخت‌های بندری- تجاری- صنعتی- ترانزیتی و همچنین بهره‌برداری از این فعالیت‌ها هستند که عدم توجه به این فعالیت‌های منطقه‌ای و بویژه سرعت کند فعالیت‌های داخلی سبب خواهد شد فرصت‌های بی‌نظیر اقتصادی ایران برای همیشه از دست برود.

فرصت‌های بندر گوادر برای ایران

- وسعت و حجم عظیم مسیر پروژه گوادر پاکستان نشان می‌دهد که این طرح پروژه‌ای طولانی مدت است که سالیان سال طول خواهد کشید و حداقل یک نسل برای پیاده‌سازی چنین طرح عظیمی لازم است. از این رو در نظر گرفتن تمام جوانب و جزئیات برای مشارکت در آن الزامی است (مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد، ۲، ۱۳۹۴: ۲۶-۲۵). از تنگه هرمز تا غرب کراچی- حدود ۱۵۰۰ کیلومتر ساحل است که عمدتاً قوم بلوچ در آنجا ساکن هستند. حدود ۷۰۰ کیلومتر از این سواحل در خاک ایران و ۸۰۰ کیلومتر آن در خاک پاکستان است (بالی، ۱۳۹۵: ۱).

بندر گوادر پاکستان و چابهار ایران باید از طریق مبادله‌ی ظرفیت‌های موجود در حوزه‌های تجاری- بازرگانی و صنعتی در مسیر مشارکت سازنده گام بردارند تا مکمل یکدیگر باشند و نباید به این دو بندر به صورت رقابت آمیز نگاه کرد، با این حال به برخی فرصت‌ها می‌توان اشاره نمود:

- ایران که دارای روابط خوبی با هر دو کشور پاکستان و چین است، ایجاد امنیت در منطقه بلوچستان پاکستان به تأمین امنیت در منطقه مرزی دو کشور کمک خواهد کرد؛

اقتصادی و تجاری را جذب نمایند. با توجه به ویژگی جغرافیایی و کاربردی مناطق، توسعه سریع‌تر چابهار به معنای تضعیف گوادر نیست ولی توسعه‌ی سریع‌تر گوادر به معنای تضعیف و حتی نابودی چابهار است. از این رو توجه هر چه بیشتر به جذب سرمایه‌گذاری خارجی و تسهیل مقررات برای توسعه‌ی ظرفیت‌های ژئواکونومیکی منطقه‌ی چابهار باید از اولویت‌های اصلی کشور باشد.

جمهوری اسلامی ایران از اول انقلاب تاکنون با طیف گسترده‌ای از تهدیدات داخلی و بیرونی مواجه شده، به دلیل برتری موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی، ظرفیت‌های بزرگ دریایی، اقتصادی و برخورداری از مدیریت رهبری هوشمندانه در منطقه توانسته است تهدیدات را به فرصت تبدیل نموده و از سرایت جنگ به جغرافیای سرزمینی جلوگیری نماید. از طرفی تحقق توافق هسته‌ای و گشایش اقتصادی در کشور و سرمایه‌گذاری کشورهای خارجی در ایران و نیاز قدرت‌ها به همکاری ایران در مبارز با تروریسم به مرور باعث بالا رفتن وزن ژئواکونومیکی و قدرت منطقه‌ای ایران شده است.

با توجه به اینکه بندر گوادر-تقریباً برای مدت نزدیک به نیم قرن به بخشی از قلمروی چین تبدیل می‌شود، طبیعی است تأمین امنیت این بندر راهبردی برای چین از اهمیت فراوانی برخوردار باشد که ایران در حلقه‌ی پیونددهنده‌ی این امنیت نقش برجسته‌ای دارد، هر کشوری که تلاش کند خود را در کنار ایران قرار دهد در آینده از مزایای ظرفیت‌های امنیتی بهره مند خواهد شد.

پیشنهادها

- در افق چشم‌انداز ۲۰ ساله برای بهره‌برداری از مزیت‌های نسبی اقتصادی و تسریع در توسعه‌ی کشور بخصوص مناطق شرقی و نقش آفرینی در بازارهای جهانی می‌بایست رویکرد نگاه ژئوپلیتیکی، سیاسی و

ترانشیپ است، بلکه از نظر پدافندی تهدیدی خواهد شد برای مرزهای ایران در سیستان و بلوچستان، چراکه شکاف اقتصادی و وضع مناسب اقتصادی و عمرانی دقیقاً معکوس خواهد شد و بلوچ‌های ایرانی به سرمایه‌گذاری و کار در پاکستان روی خواهند آورد و در نتیجه باعث تضعیف قدرت ملی کشور خواهد شد. منطقه‌ی مکران بویژه بندر چابهار با دارا بودن پتانسیل‌های فوق‌العاده چون ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی، امنیتی، دسترسی، ارتباطات، بازرگانی منطقه‌ای و بین‌المللی، جزو واحدهای کارکردی تولیدکننده‌ی قدرت در کشور است که تاکنون بهره‌برداری لازم از ظرفیت‌های آن صورت نگرفته و توسعه‌نیافته باقی‌مانده است. چابهار توانایی آن را دارد که ۱/۵ میلیارد جمعیت آسیا-اروپا را از طریق شبکه‌های ریلی، جاده‌ای، هوایی و دریایی به یکدیگر برساند. نقشی که نظام برای چابهار و سواحل مکران به عنوان موتور محرکه جدید اقتصادی کشور تعریف کرده است را باید به ساختاری رساند که این منطقه‌ی راهبردی و منحصر بفرد از منظرهای مختلف به ویژه در مقایسه با گوادر به عنوان یکی از ۱۴ نقطه‌ی استراتژیک جهان به عنوان مرکز اقتصادی کشور مشابه شانگهای در چین - استانبول در ترکیه - کراچی در پاکستان - بمبئی در هند - دوی در امارات و غیره تبدیل کند.

توافق هسته‌ای با آمریکا موجب لغو تحریم‌ها علیه ایران شد- بدون تردید- چین حضور خود را در اقتصاد ایران بیشتر و پررنگ‌تر خواهد کرد. افزون بر این- پکن از طریق راه‌های اتصال در فلات ایران - با موانع و مشکلات بر سر راه توسعه‌ی جاده‌ها- راه‌آهن و شبکه‌های خطوط انتقال نفت مقابله خواهد کرد. بدون تردید هر یک از این دو منطقه گوادر و چابهار که سریع‌تر به نتیجه برسند و از امکانات و تسهیلات بیشتری برخوردار گردند، بیشتر می‌توانند فعالیت‌های

کرد که سرمایه‌گذاری بزرگتری در ایران انجام دهند و از رسمیت بخشیدن به دلالی پاکستان در این مسیر جلوگیری نماییم.

قدردانی

نگارندگان مقاله بر خود لازم می‌دانند از اساتید محترم فصلنامه جغرافیا و توسعه و کلیه دوستان به جهت فراهم ساختن انجام پژوهش حاضر کمال تشکر و قدردانی داشته باشند.

منابع

- آسیا تایمز (۱۳۹۵). ایرنا به نقل از شبکه خبری آسیا تایمز، هنگ‌کنگ، اظهارات رییس کنگره جهانی ایغورها واکنش شدید چین را در پی داشت، مورخه ۱۳۹۵/۷/۲۹
- ابراهیم‌زاده عیسی؛ میرنجف موسوی (۱۳۹۵). آمایش ژئوپلیتیک و ژئواکونومیکی مناطق مرزی جنوب شرق کشور و راهبردهای توسعه آن، مطالعه موردی: استان سیستان و بلوچستان، زاهدان: مجله فصلنامه جغرافیا و توسعه شماره ۴۲.
- اطلس گیتاشناسی ایران و جهان
- افتاده، علی‌اصغر (۱۳۹۴). خواب ایرانی چابهار- بیداری چینی گوادر پاکستان، تهران: خبرگزاری جمهوری اسلامی، تلکس ویژه، مورخه ۱۳۹۴/۲/۲.
- اوودوف، میخیایل (۱۳۹۴). خطر اسلامگرایان برای جمهوری‌های مسلمان نشین شوروی سابق، ترجمه کیوان خسروی. وبگاه حزب کمونیست روسیه. مورخه ۱۳۹۴/۱۱/۸.
- ایرنا (۱۳۹۵). حمایت تمام‌قد چین از موافقت‌نامه چابهار، مورخه ۱۳۹۵/۳/۱۳. شماره ۴۸۵.
- بالی، آرتی (۱۳۹۵). کارشناس هندی: چابهار به قطب صنعت و تجارت منطقه تبدیل می‌شود، خبرگزاری جمهوری اسلامی. مورخه ۱۳۹۵/۳/۶.
- بوزان، باری (۱۳۸۸). مناطق و قدرت‌ها، تهران. پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- پورنجفی، وجیه‌سادات؛ شهرزاد شریعتی (۱۳۹۴). ظرفیت استراتژیک ایران در دکترین خیزش صلح‌آمیز چین، تهران. فصلنامه ژئوپلیتیک. پاییز ۱۳۹۴.

امنیتی جای خود را به مسایل اقتصادی و ژئواکونومیکی بدهد تا در نهایت توسعه‌ی کشور را به دنبال داشته باشد، چرا که از اسارت نگرشی امنیت محور محض رهایی یافته و رویکرد توسعه محور را پوشش می‌دهد.

- فعال‌سازی اتحادیه‌ی اقیانوس هند، ایجاد سازه‌های کلان به ویژه سازه‌های ریلی، هوایی و بندری با بهره‌گیری کلان‌مقیاس از سرمایه‌گذاری جهانی، عضویت در (WTO)، پیوند فشرده با اعضای سارک، آس آن، آفریقای جنوبی، اقیانوسیه و شورای همکاری خلیج فارس، سازمان همکاری شانگهای بخشی از سیاست خارجی آینده ایران می‌تواند باشد.

- فعال‌شدن چابهار و احیاء جاده‌ی ابریشم ظرفیت‌های بسیاری در عرصه‌ی اقتصادی و فرهنگی بویژه گردشگری درآمد سرشاری را عاید کشور خواهد کرد و در صورت بی‌توجهی به طرح توسعه‌ی اقتصادی چابهار موجب انزوا و شکل‌گیری تهدیدات امنیتی و اجتماعی در منطقه‌ی سیستان و بلوچستان برای سال‌های متمادی خواهد شد. در این شرایط لازم است با درک دقیق و واقعی شرایط در حال ظهور، توسعه و تجهیز منطقه‌ی آزاد تجاری صنعتی چابهار جدی گرفته شود. استمرار شرایط کنونی، منطقه آزاد چابهار را با خطر مواجه می‌نماید مناسب است که دیپلماسی هوشمند ایران برای بهره‌گیری از رقابت قدرت‌های منطقه‌ای (چین و هند و سایر کشورها) برای جذب سرمایه‌گذاری در سازه‌های ارتباطی و بندری ایران از این فرصت استفاده نماید.

- چین در نظر دارد گوادر را به عنوان ترمینال ورودی نفت چین از خاورمیانه نماید. چین برای عبور ۷۰ درصد از نفت وارداتی‌اش از خلیج فارس به منطقه‌ای بی‌تنش نیاز دارد و این راهبرد چین به عنوان اهمی برای کاهش خصومت کشورهای خلیج فارس به شمار می‌رود. این نکته مهم است که ایران باید نفت و گاز خود را بی‌واسطه بفروشد و باید مقامات چین را قانع

- جمال‌دینی، دوستین‌خان (۱۳۹۵). چابهار و گوادر موقعیت راهبردی و مکمل یکدیگرند، تهران. خبرگزاری جمهوری اسلامی. تلکس ویژه. مورخه ۱۳۹۵/۱/۳۱.
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۵). اصول و مفاهیم جغرافیای سیاسی، مشهد. نشریه پاپولی.
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۴). سخنرانی دکتر محمدرضا حافظ‌نیا، تهران. گزارش روابط عمومی پژوهشگاه شاخص پژوه. ۱۳۹۴/۹/۲۲.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی (۱۳۹۴). تلکس ویژه، حضور چین در اقتصاد پاکستان به سود ایران است، مورخه ۱۳۹۴/۲/۱.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی (۱۳۹۴). تلکس ویژه، مرکز آمار دولتی چین، مورخه ۱۳۹۴/۷/۱۱.
- خبرگزاری مهر (۱۳۹۴). سرمایه‌گذاری ۴۵ میلیارد دلاری چین در کریدور کاشغر- گوادر، به نقل از داوون نیوز. مورخه ۱۳۹۴/۸/۱۱.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی (۱۳۹۵). تلکس ویژه، بندر گوادر پاکستان تا پایان امسال با تمام ظرفیت شروع به فعالیت می‌کند، مورخه ۹۵/۱/۲۴.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی (۱) (۱۳۹۵). تلکس ویژه، به نقل از رسانه‌های چین، مورخه ۱۳۹۵/۵/۱.
- روزنامه افغانستان (۱۳۹۵). موافقتنامه چابهار: از ایجاد فرصت جدید تا رقابت جدید در سطح منطقه، خبرگزاری جمهوری اسلامی. تلکس ویژه. مورخه ۱۳۹۵/۳/۵.
- روزنامه مردم (۱۳۹۴). چین به عنوان دومین اقتصاد بزرگ جهان از امروز این بندر را به اجاره خود در آورده است، چاپ پاکستان. مورخه ۱۳۹۴/۸/۲۰.
- سلطانی، علیرضا (۱۳۸۱). همکاری منطقه‌ای؛ توسعه بندر آزاد گوادر، تهران. معاونت پژوهش‌های سیاست خارجی، گروه مطالعات اقتصاد سیاسی بین‌الملل مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- شرکت مخابرات ایران- سامانه مدیریت ضریب نفوذ اینترنت کشور.
- عسگریان، حسین (۱۳۹۰). کتاب آسیا ۷ ویژه روابط ایران و چین، تهران. مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
- فرانکلین، دانیل، پارکر، جان، هوارد، شارلوت، بک، باربارا، گلیلت، مارتین، لین گرین، رابرت، گاتلیب، آنتونی، مورتین، اولیور، سیمندز، متیو، لوکاس، ادوارد، وارلاس، پال، کاکس، سایمون، ککیج، لازا، مینتون بدوس، زانی، وولدریج، آدرین، کاگن، فیلیپ، کار، جفری، کراس، تین، گوهرگیر، کنت، ارگل، لودویک، ریبلی، مت (۱۳۹۴). بیست تغییر بزرگ جهان در سال ۲۰۵۰، تهران. آینده‌نگر (اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران).
- قاسمی، فرهاد (۱۳۹۱). جهانی شدن و مدل‌های امنیت منطقه‌ای در سیستم جهانی، فصلنامه ژئوپلیتیک. سال هشتم. شماره سوم.
- کریمی‌پور، یدالله (۱۳۷۹). مقدمه‌ای بر ایران و همسایگان (منابع و تهدید)، تهران. انتشارات دانشگاه تربیت معلم.
- کریمی‌پور، یدالله (۱۳۹۳). سخنرانی علمی ایران و اقیانوس‌هند در سالن دکترشکوئی دانشگاه تربیت مدرس. مورخه ۹۳/۱۱/۱۹.
- کریمی‌پور، یدالله (۱۳۹۴). جغرافیا، نخست در خدمت صلح، تهران‌نشر انتخاب.
- کمپ، جفری؛ رابرت هارکاوای (۱۳۸۴). جغرافیای استراتژیک خاورمیانه، ترجمه: سید مهدی حسینی متین. تهران. پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- لوتواک ادوارد (۱۹۹۰). از ژئوپلیتیک تا ژئواکونومی، ترجمه: محمدرضا حافظ‌نیا و هاشم نصیری، تهران. دفتر مطالعات سیاسی بین‌المللی.
- لیم، کوین (۱۳۹۴). اهمیت ایران برای چین از زبان کارشناس مسایل خاورمیانه، خبرگزاری جمهوری اسلامی، مورخه ۱۳۹۴/۳/۲۳.
- مجتهدزاده، پیروز (۱۳۸۶). جغرافیای سیاسی و سیاست جغرافیایی، تهران. سمت.
- مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد (۱۳۹۴). راه‌آهن چابهار، فرصتی برای ترانزیت کالا به آسیای میانه و افغانستان، تهران. مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد. شماره ۳۵. مورخه ۹۴/۹/۲.

<http://comtrade.un.org>.

<http://ketabesabz.com/book/۱۱۴۴۷>

<http://s4.picofile.com/d/b0f14a24-6719-4432-a69b-74ea5a6829c7>

<http://www.beijing-from-seen-iran/view/analysis-policy/org-washingtoninstitute>

<http://www.csr.ir/departments.aspx?abtid=06&depid=44&semid=491>

<http://www.rahetudeh.com/rahetude/2016/janvye/538/gherghiz.html>

<https://www.tci.ir/tabid/108/ctl/ArticleView/mid/479/articleId/1667/Default.aspx>

- مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد (۱) (۱۳۹۴). بایسته‌های راهبردی مغفول در برنامه ششم توسعه (کشاورزی، آمایش‌سرزمین و گردشگری)، تهران. مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد. شماره ۹۹.

- مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد (۲) (۱۳۹۴). تلاش چین برای احیای جاده ابریشم (هزینه‌ها و منافع ایران در حوزه‌ی امنیت اقتصادی)، تهران. مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد. شماره ۲۸. مورخه ۹۴/۷/۴.

- نیوزویک (۱۳۹۴). وبگاه خبرگزاری فارس، چین، بهترین دوست این روزهای ایران، مورخه ۱۳۹۴/۱۱/۴.

- وبگاه بین‌المللی سازمان تجارت جهانی، صادرات و واردات کشورها در جهان.